

A MAGYAR MONDAT METRIKUS PROZÓDIÁJA

HUNYADI LÁSZLÓ

1. Mondatstruktúra, hangsúly és hatókör

Empirikus megfigyeléseken alapuló korábbi vizsgálatok (vö. Hunyadi 1981a, 1981b) azt mutatják, hogy a mondathangsúlynak fontos logikai szerepe van a magyarban. Ennek megfelelően, az operátorok relatív hatókörét főhangsúly fejezi ki úgy, hogy

(1) A nagy hatókörű operátoroknak nagy hangsúlyuk van hatókörükkel szemben.

Így, ha pl. egy igét vagy bármilyen más összetevőt tagadunk, akkor a tagadó *nem*-et hangsúlyozzuk és a tagadott összetevő hangsúlytalan. Ha a tagadásnak egy más operátor viszonylatában kis hatóköre van, a tagadó *nem* szó is hangsúlytalan lesz, vö. (2a)–(2c):

- (2) a. NEM láttam Katit.
'Nem láttam Katit' (a tagadás széles hatókörű)
- b. NEM Katit láttam.
'Nem Kati volt az, akit láttam.' (a fókusz a tagadás hatókörben)
- c. KATIT nem láttam.
'Kati volt az, akit nem láttam.' (a tagadás a fókusz hatókörében)

A fenti hangsúly/hatókör szabály érvényesül szintaktikai pozícióhoz kötött nagy hatókörű operátorok esetén is: a fókusz mindig hangsúlyosabb, mint az őt követő ige, míg a kvantorpozícióban levő univerzális kvantor erősebb hangsúlyú, mint a fókusz. Míg a legtöbb esetben a (hangsúlyos) operátorok balról-jobbra haladó felszíni sorrendje megfelel relatív hatókörükknek is (mint (4a–c)-ben), a hangsúlyon alapuló hatóköri szabály (1)-ban általánosabb. Nevezetesen, két olyan eset van, amikor a felszíni sorrend nem felel meg a relatív hatókörnek, vö. (3a) = (3b), (4a) ≠ (4c), mégis, a (1)-as hatóköri szabály érvényes:

- (3) a. NEM láttam mindent
'Nem mindenre igaz, hogy láttam.'
- b. Mindent NEM láttam.
- (4) a. JÁNOS látott MINDENT.
b. MINDENT János látott.
'Mindenre az igaz, hogy János volt az, aki látta.'

- c. JÁNOS látott mindent.
'Jánosra igaz, hogy (ő) mindent látott.'

(3b)-ben a kvantor megelőzi a negatív operátort, mégis kis hatóköre van az utóbbihoz képest; ugyanakkor (4a)-ban a fókusz *János* megelőzi a kvantor, mégis az univerzális kvantornak van nagyobb hatóköre.

A fenti hangsúly/hatókör szabály csak az egy főhangsúlyos mondatokon működik megszorítás nélkül. Számos olyan eset van ugyanakkor, hogy a nagy hatókörű operátor hatókörén is van hangsúly (pl. az igén a fókuszt, vagy a fókuszon az univerzális kvantort követve):

- (5) a. MINDENT JÁNOS látott.
b. JÁNOS LÁTOTT MINDENT.

Ezért az (1) hangsúly/hatókör szabályt a többhangsúlyos mondatokra is érvényesen így módosíthatjuk:

- (6) A nagy hatókörű operátor hatókörének nem lehet nagyobb hangsúlya, mint az operátornak.

(4c) és (5b), továbbá (4b) és (5a) összevetéséből azt is láthatjuk, hogy e mondatok fonetikailag nem csupán a hangsúlyok számát tekintve térnek el egymástól, hanem a velük alkotott prozódiai kontúrok tekintetében is. Az is kitűnik, hogy a szórend és a prozódiai kontúr szorosan összefügg egymással: ha szórend megváltozik, a hatóköri ekvivalencia csak egy megfelelő prozódiai kontúrváltozással lesz biztosítva.

Az alábbiakban a szórend és a prozódiai szerkezet megfeleltetésének főbb szabályszerűségeit kívánjuk feltárni.

2. Javaslat: metrikus fonológiai megközelítés

Mielőtt egy olyan modell formális tulajdonságait íránk le, amelynek az a célja, hogy megragadja a szintaktikai és a prozódiai struktúra rendszeres kapcsolatát, meghatározzuk, mit fogunk hangsúlyon érteni, egy olyan fogalmon, amire a legtöbbet hivatkoznak a prozódia leírásában.

Mivel szembetűnő viszony van a magyarban a szintaktikai szerkezet és a hangsúly között, a különféle – akár elméleti, akár deskriptív – megközelítések alapvetően támaszkodnak e fogalomra. Konkrétan, nem beszélhetünk *fókuszról* úgy, hogy meg ne említenénk azt, hogy főhangsúlyt visel (vö. É. Kiss i. m., aki szerint a fókuszos elemnek mindig erős hangsúlya lesz, akkor is, ha azt egy hangsúlyos univerzális kvantor előzi meg), vagy a *topikról* úgy, hogy ne határoznánk meg hangsúlyozási (és intonációs) tulajdonságait az utána következő *fókuszhoz* képest. Hasonló módon egy olyan mondatban, ahol nincs igekötő, a fókuszt és a nagy hatókörű operátorokat egyaránt a

hangsúly alapján tudjuk akusztikailag azonosítani. Ugyanakkor nincs egyetértés még a fonetikusok körében sem, hogy vajon a hangsúlyt lehet-e a maga teljességében akusztikailag azonosítani vagy ez egy olyan komplex jelenség, ami mind formális, mind szemantikai/pragmatikai tényezőkkel határozható meg.

Az általunk korábban végzett kísérletekre támaszkodva (Hunyadi 1995a) a hangsúlyt az alábbi módon fogjuk értelmezni:

(6) A hangsúly egy meghatározása.

Általánosságban, a hangsúly az alapfrekvencia és az intenzitás idő függvényében kifejezett relációja, amit egy, e relatív viszonyt leíró index (PET) fejez ki, miszerint az egymást követő indexek jelentős tendenciát mutatnak a hangsúlyos szótagon a környező szótag(ok)hoz képest. Egy szónak akkor van mondathangsúlya, ha azok az indexek, amelyek az alapfrekvencia és az intenzitás relatív viszonyát fejezik ki, olyan szignifikáns tendenciát mutatnak, amelyek az ezt következő szavakra kiterjednek.

Mivel az alapfrekvencia- és az intenzitásértékek a két paraméterre vonatkozó komplex relatív viszony imputjai, ezért ez az index nem csupán a gyakran a hangsúly fő perceptuális összetevőjeként értett „hangosságot” képviseli, hanem a „dallamot” is, ami pedig az intonáció fő perceptuális összetevője. Ennek megfelelően, amikor hangsúlyról fogunk beszélni, ez alatt egy szignifikáns relációs jelenséget fogunk érteni, ami mind a hangsúlyban, mind az intonációban jelen van.

Ezek szerint a lexikai egységeknek két fajtáját fogjuk megkülönböztetni: a) azokat, amelyek hangsúlytendenciája kiterjedhet a rákövetkező szóra/szavakra és b) amelyeké erre nem képes. Míg a lexikai egységek többsége az első típusba tartozik, az egzisztenciális kvantorok a másodikba:

- (7) a. "János látta a kiállítást.
'János volt az, aki a kiállítást látta.'
- b. "Mindenki látta a kiállítást.
'Mindenkire igaz, hogy látta a kiállítást.'
- c. Valaki "látta a kiállítást.
'Van valaki, aki látta a kiállítást.'

A magyar mondat prozódiai szerkezetét és logikai funkcióját leíró szempontból figyelembe véve (vö. Hunyadi 1955b) a következőket állíthatjuk:

- (8) a. Egy mondat (kijelentés) egymástól jól elkülöníthető fonológiai frázisokból (PhP) áll, amelyek mindegyikének egyetlen intonációs kontúrja van egyetlen, kötelező hangsúllyal.

- b. Egy mondat grammatikalitása a megfelelő szintaktikai és prozódiai derivációkat egyaránt megköveteli.
- c. Egy olyan nyelvben, mint a magyar, a derivációi elsősorban a prozódiai szempontból elfogadható konfigurációk deriválást jelentik, és így ezen szabályok elsődlegesen fonoszintaktikai jellegűek kell, hogy legyenek.
- d. Közvetlen viszonyban kell fennállnia a prozódiai deriváció és annak logikai (hatóköri) interpretációja között.

3. A szintaxis prozódijája

Az alábbiakban alkalmazni fogjuk a magyar mondatokra a Liberman és Prince (1977) által kezdeményezett metrikus fonológia keretrendszerét. Ezen elmélet szerint a hangsúly nem egy fonológiai jegy, hanem inkább a ritmus szerkezetében ragadható meg. Ez a szerkezet hierarchikus szerveződésű és a különféle minták hangsúly-redukciós szabályok eredményei. Bár jelentős eredmények kerültek napvilágra a szótag és a szó szintjén (pl. Selkirk 1980), és bár irányulnak kutatások a frázis szintjére is (vö. Selkirk 1984, Halle – Vergnaud 1987, vagy legújabban Hayer 1995), ezek a kutatások nem irányulnak a nyelv szintaktikai, fonológiai (prozódiai) és szemantikai (logikai) szintjei viszonyának a leírására. Mivel a magyarban nyilvánvaló viszony van a nyelv ezen aspektusai között, és mivel a hangsúlynak fontos szerep jut mindegyikben, a szintaxis egy metrikus modellje megragadhatja ezen szintek viszonyait egyetlen megközelítésben. Az alábbiakban főbb vonásaiban ismertetjük a magyar mondat prozódijának egy ilyen metrikus leírását.

A prozódiai komponens a propozicionális komponens kimenetén működik, ami már létrehozta a mondat propozíciós szerkezetét, beleértve a (nem konfiguratív) NP-eket is. Az argumentumok sorrendje nincs meghatározva. A szabályrendszer feladata az, hogy meghatározza az argumentumok összes grammatikai permutációját és csak azokat. Feltesszük, hogy egy permutáció fonológiai jólformáltsága attól függ, hogy rendelkezhet-e hozzá fonológiai struktúra. A feladatunk tehát azon szabályok leírása, amelyekkel a megfelelő prozódiai struktúrákat létre tudjuk hozni.

E fonológiai létrehozó szabályok legfőbb tulajdonságai a következők:

- (9) a. A kiinduló szerkezetben minden egyes szónak önálló hangsúlya van, és önálló fonológiai szót képez. A létrehozó szabályok redukciós szabályok, amelyek azt írják le, hogyan redukálható egy szó hangsúlya.

- b. A hangsúlyredukció során a fonológiai szavak fonológiai frázisokban egyesülnek, és a magasabb szinteken a redukció fonológiai frázisok és fonológiai szavak, vagy további fonológiai frázisok között megy végbe.
- c. Hangsúlyredukció csak szomszédos fonológiai komponensek között megy végbe úgy, hogy két szomszédos fonológiai komponens, C_1 és C_2 közül (C_1 közvetlenül megelőzi C_2 -t) C_2 hangsúlya redukálódik.
- d. A redukció első szintjén két szomszédos fonológiai szó egyesül egyetlen fonológiai frázisban.
- e. C_1 és C_2 egyesülése egyetlen fonológiai frázisban (C_2 hangsúlyának a redukciója) a C_1 és C_2 kategóriáinak a hierarchiális viszonyától függ.

A hangsúlyredukció hierarchiája a) a szintaxisból, b) a lexikonból származó információktól függ. Az első esetben, két vagy több fonológiai szóból álló komplex NP-k esetén vagy minden egyes komponensen egy azonos mértékű hangsúly van, egy vagy fő frázishangsúly az NP bal oldalán, mely utóbbi esetben egy egy frázishangsúlyos NP egyetlen fonológiai szónak tekintendő.¹

Az utóbbi esetben, az egyszerű NP-k és az egy frázishangsúlyos NP-k esetén azonban a hangsúlyredukció a lexikonból származó információ alapján történik. Ennek megfelelően az (egyszerű) lexikai/fonológiai szavak hangsúlyredukciója azok *operátor státuszától* függ. Az alábbiakban főként ezen utóbbi esettel fogunk részletesebben foglalkozni.

Az operátorok egy hierarchiába szerveződnek, ami alapvetően meghatározza a hangsúlyredukció sorrendjét és irányát.

- (10) A hangsúlyredukció hierarchiája (növekvő sorrendben): fókusz, kvantor és mondatoperátor (mint tagadás vagy modális operátorok; az utóbbiak gyakran, de nem kizárólagosan az igén kifejezve).

A hangsúlyredukció feltételei a következők:

¹A jelen javaslat több lényeges pontban eltér néhány korábbi javaslatától (vö. Vogel – Kenesei 1987, Kornai – Kálmán 1988, Vogel – Kenesei 1990). A legfontosabb eltérés abban rejlik, hogy – szemben a korábbi elképzelésekkel, amelyek az operátoroknak egységes státust tételeztek fel – mi feltesszük, hogy a nyelvi elemek (és nem csupán operátorok) hangsúlyos voltát egy hierarchia határozza meg. Ez a hierarchia az, ami lehetővé teszi az azonos lineáris sorrend melletti különböző fonológiai frázisok és prozódiai kontúrok létrehozását.

- (11) A hierarchikus hangsúlyredukció feltételei:
- A deriváció első szintjén, a C_1 és a C_2 fonológiai komponensek konfigurációjában, ahol C_1 megelőzi C_2 -t, C_2 hangsúlya redukálódik, ha C_2 alacsonyabban helyezkedik el a hierarchiában, mint C_1 .
 - A deriváció magasabb szintjein nincs hierarchikus megszorítása a hangsúlyredukciónak.

Amint az alábbi példákból kitűnik, a hangsúlyredukció nem közvetlenül követi a Chomsky–Halle-féle nukleáris hangsúlyszabályt (Chomsky–Halle 1968), inkább a fenti hierarchikus hangsúlyredukciós szabályt követi:

(12)	x			4. szint
	(Bár) x		x	3. szint
	*x	x		2. szint
	x	x	x	1. szint

Látta János a kiállítást.

A deriváció első, kiinduló szintjén minden egyes szónak van önálló hangsúlya és egy önálló fonológiai szót alkot. A második szinten ("Látta "János a kiállítást) a *kiállítást* szó hangsúlyának a redukciója nem megengedett, mert ezzel megsértenénk a hierarchikus redukció feltételét (mind *János*, mind *kiállítást* egy-egy potenciális fókusz, és így a hierarchia azonos szintjén állnak, és azonos szintű elemek között hangsúlyredukció nem lehetséges). A harmadik szinten ugyanakkor a *János* hangsúlya redukálódhat, hiszen a megelőző elem egy ige, mondat-operátor hordozója, és így magasabban helyezkedik el a hierarchián, mint a nem kvantifikált *János*. A legfelsőbb szinten a *kiállítást* szó hangsúlya helyesen redukálódik, hasonló okból, mint a *János*-é az előző szinten. (NB.: minden egyes oszlopon belül vertikális számának nincs jelentősége, egyéb modellektől eltérően (vö. Liberman–Prince, Selkirk vagy Hayes i. m.)

(13)	x			
	(Bár) x		x	
	x	x		
	x	x	x	

Látta mindenki a kiállítást.

(12) és (13) egymástól a második szintű redukcióban különbözik. Míg (12)-ben egy agrammatikus redukciónk volt a hierarchikus hangsúlyredukció szabályának megsértése miatt, (13)-ban, ugyanezen a szinten ez a kikötés nincs megsértve, mivel a *mindenki* kvantor magasabban van a hierarchián, mint az azt követő *kiállítást* szó.

(14)

	x		
(Bár)	x		x
	*x	x	
	x	x	x

Látta a kiállítást mindenki

(14)-ben az agrammatikalitás oka újra az, hogy a második redukciós szinten meg van sértve a hangsúlyredukció hierarchiája: a kvantor hangsúlyát nem lehet redukálni a (megelőző) potenciális fókuszra (*kiállítást*).

(15)

*x		x	
*x		x	
x	x		
x	x	x	

János elment a kiállításra

(15) magyarázatot ad e modell keretei között arra az ismert tényre, hogy főhangsúlyos főnevet nem követhet közvetlenül igeikötő vagy igemódosító: a harmadik derivációs szinten is meg van sértve a hangsúlyredukció hierarchikus szabálya, hiszen mind a *János*, mind az *el* igeikötő ugyanazon a szinten vannak.

Ezzel szemben (16) arra mutat példát, hogy a hierarchikus hangsúlyredukció szabályát nem sértjük meg, akkor a redukció lehet grammatikus (az univerzális kvantor magasabban helyezkedik el a hierarchiában, mint az igeikötő):

(16)

	x		
(Bár)	x		x
(?)	x	x	
	x	x	x

Mindenki elment a kiállításra.

Abból a tényből, hogy a hangsúlyredukció iránya mindig a hierarchikusan alacsonyabb elem felől történhet, az következik, hogy az azonos szintek közötti hangsúlyredukció nincs megengedve. Ezt példázza (17):

(17)

*x			
x	x		
x	x	x	

Mindenki mindent megnézett.

Érdekes megfigyelni, hogy az *is* kötőszó, amit gyakran az univerzális kvantorral rokonnak tekintünk, nem viselkedik úgy, mint a tulajdonképpeni univerzális kvantorok, pl. a *mindenki*:

- (18) x
 x x
 x x x

Péter is mindent megnézett.

Mint hogy (17) és (18) a redukció harmadik szintjében különbözik, a különbséget az *is* és a *mindenki* közötti eltérésben kereshetjük. Ebből arra következtethetünk, hogy az *is*-t a mondatoperátorok között kell feltüntetnünk, ott, ahol meg van engedve egy utána következő univerzális kvantor hangsúlyának a redukciója. Ezt a viselkedést logikai értelmében magyarázhatja az, hogy az *is* konjunkció két propozíciót fűz össze, és így mondatszintű operációt jelöl.

A tagadó mondatok esetében a negatív *nem* és *ne* hangsúlyos, és ez a hangsúlyminta a hierarchia elvéből következik; vö. (19) és (20):

- (19) "Nem Péter ment el a kiállításra
 (20) "Nem mindenki ment el a kiállításra

Mindkét esetben a *neg* operátor magasabb hierarchikus pozícióban van, mint akár a nem kvantifikált NP, akár az univerzális kvantor, (21)-ben ugyanakkor pontosan fordított a helyzet:

- (21) "Péter nem ment el a kiállításra

Ettől függetlenül (21) grammatikus redukció, hiszen nem a *nem* redukálja hangsúlyát a *Péter*-re, hanem a *nem*-mel alkotott tagadó szerkezet, és – a hierarchikus hangsúly-redukció szabályai szerint – a hierarchia csak a deriváció első szintjén számít megszorításnak.

Ugyanakkor az a tény, hogy (22) agrammatikus,

- (22) *"Mindенki nem ment el a kiállításra

egy valószínűleg univerzális megszorítást követ: a *minden*- típusú univerzális kvantorok kötelezően kis hatókörűek a negációval kapcsolatban. (A *minden*- kvantort és a *mind* kötőszót tartalmazó mondatok elemzésére vö. Hunyadi 1981b.)

Az, hogy a klitikumok kivételével a hangsúlyredukció nem kötelező, látható (23)-ból, ahol – ellentétben a gyakoribb (24)-gyel – az *is* + *nem* klitizáció nem következik be:

(23) *x

x x
 ?x x x
 x x x x
 x x x x x

Péter is nem ment el a kiállításra

(24) x

x x
 x x x
 ?x x x
 x x x x x

Péter sem ment el a kiállításra.

(24) legfelsőbb redukciós szintű grammatikalitása alátámasztja korábbi elképzelésünket az *is* mint mondatoperátor státuszára vonatkozóan.

Mint korábban rámutattunk, az egzisztenciális kvantorok hangsúlytendenciája nem terjed át a következő szavakra. Így ezek nem is vesznek részt a hangsúlyredukció folyamatában mint a hangsúlyredukció kiváltói. Ennek megfelelően (30)-nak nem is lehet harmadik szintű redukciója:

(25) *x

x x
 x x x

Valaki elment a kiállításra.

De ez a korlátozás csak a kvantorra mint a hangsúlyredukció kiváltójára vonatkozik, magának a kvantornak a hangsúlya redukálódhat; vö. (26):

(26) x

x x
 x x x

Mindenki látott valakit.

A hangsúlyredukciót a harmadik szinten az tette újra lehetővé, hogy a hierarchikus megszorítás csak a deriváció első szintjére vonatkozik.

Bár a hangsúlyredukció iránya általában jobbról balra mutat, van egyetlen eset, amikor ez ennek a fordítottja. Ez a topikalizáció esete:

(27) x x
 x x x
 x x x x
 'Tegnap 'tűz ütött ki

(28) x
 x x
 x x x
 *x x x
 x x x x
 Tegnap 'tűz ütött ki (, ma 'vihar volt.)

A deriváció legfelső szintjén (28) kontrasztív topikot fejez ki. Ugyanakkor megfigyelendő, hogy ez a (kivételes) hangsúlyredukció csak ezen az utolsó derivációs szinten léphet fel. Egy ezt megelőző szintű deriváció (a második szinten) nem grammatikus.

A metrikus szintaxis ezen megközelítésében számos olyan összetett jelenség kap egységes magyarázatot, ami a szórenddel, a hatókör jelölésével és a hangsúllyal függ össze.

Az ún. többszörös fókuszos mondatokat egységes módon lehet létrehozni. Mivel ez a modell a hangsúly redukcióján alapul, nem szükséges magyarázatot adni a többszörös (erős) fókuszhangsúlyra: ezek egyszerűen abból a tényből következnek, hogy azok a hangsúlyos szótagok (és fonológiai szavak) nem mentek át a hangsúlyredukció folyamatán. Éppen ellenkezőleg, az kíván magyarázatot, hogy milyen feltételek mellett *nincs* hangsúly bizonyos szótagokon és fonológiai szavakon. Ezt a feladatot látja el a hierarchikus hangsúlyredukciós szabály.

Az alábbiakban nézzük meg egy kettős fókuszos mondatot:

(29) x x
 x x x
 "János látta "Katit.
 '(kb.) János volt az, aki Katit látta és nem az, hogy Kati volt az, aki Jánost látta.'

vagy:

'(kb.) Az a tény áll fenn, hogy János látta Katit (és nem valamilyen más tény):'

A redukció második szintjén a *látta* ige hangsúlya a *János* fókuszra redukálódik.

Egyik korábbi példánk alapján a (4a) JÁNOS látott MINDENT mondatot is létrehozhatjuk hangsúlyredukcióval:

(4a) x x
 x x x
 János látott mindent.

giai frázisnak lesz nagyobb hatóköre, amelyeknek a hangsúlyos operátora magasabban helyezkedik el a hierarchián;

- c. Az azonos hierarchiájú hangsúlyos operátorral rendelkező fonológiai frázisok relatív hatóköre eldönthetetlen.

Nézzünk néhány példát:

A (4c) JÁNOS látott *mindent* mondatban a fókusznek nagyobb hatóköre van, mint az univerzális kvantornak: mivel ez a mondat csak egy fonológiai frázisból áll és *János* viseli a főhangsúlyt, a *János*-nak nagy hatóköre van az univerzális kvantoréhoz képest.

A (4a) JÁNOS látott MINDENT mondat két fonológiai frázisból áll (JÁNOS látott MINDENKIT). A két fonológiai frázis nagy hatókörű operátorainak a kategóriájának a hierarchikus pozíciója határozza meg a két frázis relatív hatókörét. Mivel a nem kvantifikált *János* fókusz funkciójával alacsonyabban van a hierarchián, mint a *mindenkit* univerzális kvantor, a kvantornak (és a kvantorral képviselt fonológiai frázisnak) van nagyobb hatóköre.

A hierarchikus hangsúlyredukció elvein alapuló hatóköri meghatározás ugyancsak magyarázatot ad arra, miért ekvivalens logikailag a különböző szórendű (4a) JÁNOS látott MINDENT és a (4b) MINDENT *János látott*. (4b) egyetlen fonológiai frázisból áll, és így hangsúlyos univerzális kvantorának a hatóköre kiterjed a mondat többi részére, beleértve a fókusz státuszú *János*-t is.

Végül, hasonló módon állíthatjuk elő egy univerzális és egy egzisztenciális kvantor relatív hatóköri viszonyait is:

(35) x x
 x x x

"Valamikor "mindenki hazament.

A mondat hatókör szempontjából nem egyértelmű. Ennek az az oka, hogy a két kvantor két különálló fonológiai frázisba tartozik és a hangsúlyredukció hierarchiáján ugyanazon a szinten vannak: így egyiknek sem redukálható a hangsúlya, ami pedig alapfeltétele lenne a hatókör jelölésének.

Hasonló módon (36) sem egyértelmű:

(36) x
 x x
 x x x

"Mindenki hazament valamikor.

A második redukciós szintű többértelműségnek ("Mindenki hazament valamikor) ugyanaz az oka, mint (35)-éjé. Ugyanakkor a harmadik szintű derivációnak ("Mindenki hazament valamikor) már egyértelmű hatóköri struktúrája van: az egyedüli hangsúlyával egyetlen fonológiai frázist képez és a fonológiai frázisokon belüli viszonyokra vonatkozó hatóköri szabály alapján a főhangsúlyt viselő univerzális kvantornak nagyobb a hatóköre, mint a hangsúlytalan egzisztenciális kvantornak.

5. Összefoglalás

a) Egy tisztán szintaktikai megközelítésben (mint az É. Kiss-modellben, vö. É. Kiss 1978, 1987, 1994) a magyar nyelv két különböző szintaktikai típus megtestesítője. Egyrészt jelentős mértékben strukturált, konfiguratív, ige előtti mezővel rendelkezik, ahol specifikus szintaktikai pozíciók vannak, másrészt az ige mögötti rész lapos, specifikus argumentumpozíciók nélkül.

Míg az adott, ige előtti szintaktikai pozíciók meghatározzák a bennük elhelyezkedő összetevők prozódiai sajátosságait, az ige mögötti, szintaktikailag nem strukturált részben elsődlegesen a prozódiai sajátosságok azok, amelyek meghatározzák a grammatikalitást.

Van egy bizonyos szimmetria az ige előtti mezők között: a logikailag ekvivalens mondatok a két típusban azonos prozódiai sajátosságokkal rendelkeznek (mindkét mezőben a nagy hatókörű elemek egyben főhangsúlyosak is). Ez a prozódiai (hangsúly-) sajátosságokon alapuló szimmetria teremti meg a lehetőséget arra, hogy a kétféle mondat szerkezet prozódiját egyazon egységes modellben írjuk le.

b) Az itt vázolt metrikus szintaktikai megközelítésben a lapos mondatok strukturális viszonyait a fonológiai frázisok prozódiai leírásával fejezzük ki.

A fonológiai frázisokat a hierarchikus hangsúlyredukciós szabályokkal hozzuk létre. A fonológiai frázis fejét az adott összetevő kategóriája/operátor státusza határozza meg. A hierarchikus hangsúlyredukció szabálya egyben a logikai hatóköri viszonyokat is meghatározza.

Így a magyar mondat szerkezet ezen metrikus modellje fontos strukturális viszonyokat tár fel a grammatikus mondatok létrehozása, azok fonológiai tulajdonságai és szemantikai (logikai) interpretációja között.

IRODALOM

- Chomsky, Noam–Morris Halle 1968: *The sound pattern of English*, New York, Harper and Row.
- É. Kiss Katalin 1978: A magyar mondat egy transzformációs generatív leírása, *Nyelvtudományi Közlemények* 87, 261–86.
- É. Kiss Katalin 1987: *Configurationality in Hungarian*, Budapest, Akadémiai.
- É. Kiss Katalin 1984: Sentence structure and word order, in Kiefer Ferenc–É. Kiss Katalin szerk.: *Syntax and Semantics* 27, 1–90.
- Halle, Morris–Jean-Roger Vergnaud 1987: *An essay on stress*, Cambridge, MASS, MIT Press.
- Hayes, Bruce 1995: *Metrical stress theory*, Chicago, Univ. Of Chicago Press.
- Hunyadi László 1981a: A nyelvi polaritás kifejezése a magyarban, Debrecen, kandidátusi értekezés.
- Hunyadi László 1981b: Remarks on the syntax and semantics of topic and focus in Hungarian, *Acta Linguistica Acad. Sc. Hung.* 31, 107–136.
- Hunyadi László 1995a (megj. alatt): Acoustic cues to sentential stress in Hungarian and their measurement.
- Hunyadi László 1995b (megj. alatt): A fonetikai forma szemantikai szerepe [The semantic role of phonetic form].
- Kornai András–Kálmán László 1988: Hungarian sentence intonation, in Harry van der Hulst–Norval Smith szerk.: *Autosegmental studies on pitch accent*, Dordrecht, Foris.
- Liberman, Mark–Alan Prince 1977: On stress and linguistics rhythm, *Linguistic Inquiry* 8, 249–336.
- Selkirk, Elisabeth O. 1980: The role of prosodic categories of English word stress, *Linguistic Inquiry* 11, 563–605.
- Selkirk, Elisabeth O. 1984: *Phonology and syntax: the relation between sound and structure*, Cambridge, MASS, MIT Press.
- Vogel, Irene–Kenesei István 1987: The interface between phonology and other components of grammar: the case of Hungarian, *Phonology* 4, 243–263.
- Vogel, Irene–Kenesei István 1990: Syntax and semantics in phonology, in Sharon Inkelas–Draga Zec szerk.: *The phonology-syntax connection*, Chicago, The Univ. of Chicago Press, 339–363.

OUTLINES OF METRICAL SYNTAX OF HUNGARIAN**LÁSZLÓ HUNYADI**

The present paper outlines the basic assumptions of a metrical syntax of Hungarian. According to it, only those permutations of a Hungarian sentence are grammatical which are also prosodically acceptable. The successful application of prosodic rules will then yield grammatical sentences.

In order to determine the proper prosody of the permutations, we apply the approach of metrical phonology by proposing a framework of metrical syntax. In this approach, the proper prosody of sentences is determined by stress reduction rules on the basis of which the proper prosodic phrases in relation to the stress and intonation of constituents can be determined. Stress reduction takes place between adjacent phonological words. Stress reduction follows a hierarchy of these phonological words regarding their accessibility to stress reduction. These rules of metrical syntax do not only determine the possible prosody of sentences, they are also the basis for their logical (scope) interpretation.